

REFLEKSIONER OMKRING FORJÆTTENDE TELEOLOGISK FORVISSETHED

Thomas Nagel:

Mind and Cosmos: Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature Is Almost Certainly False

Oxford University Press, 2012

130 sider, \$24,95.

Den amerikanske filosof Thomas Nagel har skrevet en meget omdiskuteret tynd bog med en koncis og fordringsfuld titel: *Mind and Cosmos* – og en på én gang nøgtern, drillende og tenderende selvkritisk undertitel: *Why the Materialist Neo-Darwinian Conception of Nature Is Almost Certainly False*. Det tætte, argumentationsinddampede værk består af en indledning i den ene ende og en konklusion i den anden. Herimellem byder fire kapitler sig til med overskrifterne: Antireduktionisme og naturlig orden, Bevidsthed, Kognition og Værdi.

Lad os gå direkte til de filosofiske makroner og skitsere hans position med nogle markante skriftsteder. Nagel hævder, at: “consciousness, desire, desire, action” skal forstås som “possibilities...inherent in the universe long before there was life, and inherent in early life long before the appearance of animals” (s. 32). På side 61 tales der kongenialt om, at muligheden for at opleve verden fra et “subjective point of view... must have been there from the beginning...”, og på side 86 findes en nærmest identisk ytring.

En spidsformulering lyder: “My guiding conviction is that mind is not just an accident or an add-on, but a basic aspect of nature” (s. 16). Alt i universet kan i princippet forstås, hævder han. Den rationelle intelligibilitet er uomgængelig, da naturen har givet mulighed for at skabe eksistenser med bevidsthed, der kan forstå sig selv og hele universet. “And these are fundamental features of the universe, not byproducts of contingent developments whose true explanation is given in terms that do not make reference to the mind” (s. 17). Nagel hylder, hvad han selv kalder for en “objektiv idealisme”, og proklamerer, at “pure empiricism is not enough” (s. 17). “Something more is needed to explain how there can be conscious, thinking creatures...” (s. 20).

Jeg kunne da ellers forestille mig, at bevidstheden og hele batteriet af humane udfoldelsesmuligheder er blevet til, efterhånden som komplekse former af liv udviklede sig. Så hvorfor denne filosofisk set lidet overbevisende påstand om, at bevidsthed og menneskeliv må tilbageprojiceres som teleologisk-aktive selvgenererende grundmodi, før de blev til? Umiddelbart ligner det en dårlig form for metafysik i form af en behændig konstruktion af et anakronistisk redningsbælte for det erkendende og mentalt-selvnærværende subjekts tilsyneladende uomgængelige a priori. I sit forsøg på at borttrylle kontingensen (at det bevidste menneske fx slet ikke var blevet til i løbet af evolutionen) og gennem afvisningen af, at bevidstheden kan være en tilkommet ("add-on") 'størrelse', synes prisen at være, at han kommer til at hypostasere det mentale som en tidløs immanent 'logik' i naturen. Ud med tilfældigheden, ind med nødvendigheden.

Endvidere kunne det have klædt argumentationen, om der i sagens natur var blevet skelnet noget mere konsekvent mellem mulighed(er) *in abstracto* og tilstedevær *in concreto* – når der tales om og hævdes noget om bevidsthedens konstitutionsbetingelser og det menneskeliges genese. At det altid føles som noget at være et menneske, der føler noget, og at det er det teoretiserende menneske, der som den eneste art – så vidt vi ved og velsagtens (endnu?) kan forestille os... - er dybt interesseret i, vidende om og anfægtet af disse avancerede og dragende fundamentalontologiske og fænomenologiske spørgsmål er evident; men ikke at det subjektive førstepersons-oplevelsesniveau har været indlejret kosmos siden Big-Bang, der indtraf milliarder (næsten 14) af år før, mennesket blev til.

Thomas Nagel er ellers – alle de ovennævnte kritiske anmærkninger til trods - ude i et sympatisk anliggende i *Mind and Cosmos*. Ikke bare lykkes det ham at argumentere overbevisende imod, at mentale fænomener (bevidsthed, oplevelser etc.) skulle kunne deduceres af rene fysiske lovmæssigheder. Han viser også, at det ikke nytter noget at gribe til Gud, smagfulde skabelsesmyter eller forsynet - eller at garnere den videnskabelige spørgen med andre former for guddommelige, intentionelle og formålsrettede verdensprocesser. Dertil kommer, at "hvis man afviser, at der mentale kan reduceres til et blot fysisk fænomen, så må man også afvise, at det biologiske liv kan reduceres til et blot fysisk fænomen", som den danske biosemiotiker Jesper Hoffmeyer skrev

i sin i udvidede og klarsynede anmeldelse af bogen under overskriften "Første person ental" (*Weekendavisen*, Viden, 8.5.2013)¹.

Komplekse former for liv (fx menneskelivet) og viden (fx biologi) kan ikke reduceres til simple former for liv (gener, celler etc.) og viden (fx biokemi og ultimativt: fysik) – uden tab. Musik er lyd (klange, toner, decibel) og meget mere end lyd, kærlighed er kemi, men også meget mere end kemi, bevidst tænkning er synapseaktivitet, men også mere end denne. Hele kroppen 'tænker' så at sige med, og konteksten spiller med ind. Nagel skriver som så mange andre af tidens vågne tænkere ikke-dualistiske, sprogudvidende og øjenåbnende hyldesterklæringer til *the embodiment and embeddedness of thinking*.²

Parafraserende Nagels synspunkt, kan det siges, at neurobiologien eksempelvis er bundet til den virkelighed, at det opleves som noget at have en hjerne, hvorimod en sten ikke kan opleve, at den er en sten. Derfor kan hjernens kropslige inkarnation i et levende menneske aldrig reduceres til et 'det'-fænomen, til et rent 'objektivt', mentalitetsfrit fænomen. Neurovidenskabens 'genstand' skal snarere kort- og blotlægges ved hjælp af en "udvidet erkendelse", hævder Nagel. Der er simpelthen immanente og uomgængelige grænser for alle de magtfulde, reduktive, og materialistiske forskningsprojekter, der ønsker at forstå livets udfoldelse på baggrund af en blanding af tidløse fysiske love, kemiske formler og darwinistiske standardforklaringer. Bevidsthed er ikke en simpel effekt (eller et produkt) af hjernen; snarere må hjerneprocesser forstås som noget, der i sig selv er mere end og forskelligt fra noget fysisk, hvorfor det er notorisk umuligt at ville reducere dem til noget rent fysisk (s. 57).

Såvel teismen som naturalismen kommer til kort, idet de udelukkende ønsker "to understand ourselves from the outside" (s. 23), skriver Nagel, mens han serverer sit alternativ: "The aim would be to offer a plausible picture of how we fit into the world" (s. 25). Vi må med andre ord prøve at forstå "the world from within" (s. 30).

Titlen på bogen kan i denne sammenhæng læses som en stærk retorisk kiasme, der dog viser sig at være såre skrøbelig, hvis vi spørger lidt kritisk og næsvist til den: For Nagel er *Mind* nøglen til *Cosmos*, og *Cosmos* er nøglen til *Mind*. Ærtehalmet skal tjene til at dekonstruere enhver form for dualisme

og dikotomi mellem bevidsthed/mentalitet på den ene side og kosmos/stof på den anden til fordel for en livets ikke-reduktive og komplekse monisme. Nagels monisme er paradoksalt nok både selvsættende, selvgenererende bevidsthedsskabende og samtidig kun mulig som netop et bevidst tankekonstrukt. Denne håbefulde konstruktion, kan alene opretholdes som filosofisk figur og som mesterargument, da den hylder et begreb om *Mind* (et langt fra uskyldigt og uoversætteligt begreb for det bevidste, det mentale, det refleksive, sindet...), der hverken altid har eksisteret (i ontologisk forstand), endsige kunnet tænkes (i epistemologisk ditto, inkarneret i antropos og i de intersubjektive, videnskabsdiskussionslystne sprogspil)³.

Som videnskabsteoretisk antitese til den kausale reduktionisme bekender Nagel sig til en ikke-deterministisk teleologisk tænkning (s. 66-67). Teleologien må ses som en del af naturens orden, skriver han uforfærdet (s. 92). Umiddelbart vedkender han sig, at dette credo nok vil forekomme mange (videnskabelige sindede) obskurt. Men ambitiøst er også anliggendet: at gøre os i stand til at forstå os selv og andre bevidste organismer som specifikke fremtrædelser for universets på én gang fysiske og mentale karakter. Uden ligefrem at sætte sit lys under en skæppe skriver den selvbevidste filosof: "The more a theory has to explain, the more powerful it has to be" (s. 69).

Uden at han reflekterer nærmere over det, lyder Nagels projekt som et ekko af både Immanuel Kants transcendentalfilosofi ("Mind" synes identisk med det transcendentale subjekt a priori) og naturteleologiske filosofi, da naturen hos dem begge så at sige kommer til sig selv i mennesket⁴, og Karl Marx, der som bekendt skrev, at menneskets anatomi indeholdt nøglen til abens ditto, da studiet af de mere udfoldede former åbenbarede kongevejen til studiet af de mindre udviklede (derfor skulle værket *Das Kapital* stå frem som en genuin formlogisk begrebsliggørelse af den højtudviklede kapitalisme og ikke som en slavisk historisk redegørelse for kapitalismen skridt for skridt).

Nagel synes at mene, at vi lever i en fortids fremtid, der kan afsløre og komme til at forstå, hvad der lå på spring fortiden (jf. s. 121f). Virkeliggørelsen af det foregående stadium latens kan ikke anticiperes, men erkendes ex post. "The laws of nature entail their possibility, but they do not explain their actuality" (s. 95). Nagel er også overbevist om, at teleologien implicerer "some kind of value in the result toward which things tend" (s. 97) – så selvom ingen transcendent

agent eller tidløs naturlov har skabt os og alt det, vi kan tænke, må vi alligevel forlene det, der er, og ikke mindst vores liv med værdier. "Valued is tied to life..." (s. 119) skriver han i rosinens pølseende; men endnu engang er det påfaldende, at han ikke går ind i en idéhistorisk opløftet drøftelse af og med Nietzsche, der skrev og tænkte stort set det samme, bare skarpere: at livet sætter værdier gennem os, når vi lever,

Det kunne også have været interessant, om Nagel var gået i dialog med den amerikanske filosof og semiotiker Charles Sanders Peirce, der i 1891 skrev: "Mind is First, Matter is Second, Evolution is Third" (her citeret fra den danske videnskabsteoretiker og cybersemiotiker Søren Briers doktorafhandling: *Cybersemotics: Why Information is Not Enough!*, Toronto/London 2008, 274⁵). Peirce føler sig kaldet til at sige, ganske kongenialt med Nagel, at stoffet er stivnet sind. Både Peirce og hans hengivne arvtager Brier anser "Firstness" for at være fuld af potentialer, der skulle være til stede fra starten; før der overhovedet er blevet dannet liv og bevidsthed i verden. Liv og 'mind' (forstået som "consciousness in its rudimentary form as pure feeling" er en del af førstehedens kaos, der er "full of possibilities" (op.cit., s. 201). Begge d'herrer er som Nagel forvisset om, at disse slumrende immanente potentialer senere vil blive realiseret som individuelle kvaliteter. Det forlyder ligefrem, at: "Matter and mind are united in the continuum of Firstness and develop through 'evolutionary law'..." (op.cit., s. 355-356), og at verden emergerer ud af et hyperkomplekst kaos, der har en tendens til at forme vaner, mønstre og dynamiske regulariteter. Ud af den udifferentierede uorden springer der vaner og orden ad åre; i kraft af en særegen bestemthed, de kaldes for sindets love og tendens til vanedannelse (op.cit, s. 387-388), skriver Brier som et ekko af Peirce.

Men problemet er, at hverken Peirces "Firstness" eller Nagels "Mind" kan falsificeres. De tager derfor form af filosofiske trumfkort og på éngang forlegne og magtfuldkomne læbebekendelser. Dermed sættes der i første omgang beroligende stopper for en videre spørgen. Men konsekvensen og risikoen er desværre – måske ganske utilsigtet – at den filosofiske kritik, der ikke har behov for en førstehedens garanti, dødlægges.

Som (nær)læser af Nagels spekulative ærinde må man konkludere, at hvis man skulle lade sig overbevise om, at han har fat i den lange ende, så må der have

eksisteret og floreret en form for ”kosmisk disponerethed” for (se s. 123), at vi er blevet til – ikke blot som bevidste væsener, men også som filosoffer, der kom til at skrive bøger om *Mind and Cosmos*. Det vidste vi dog ikke, da vi ikke var til; men det ved vi nu, hvorfor vi kan glæde os over, at vide, at allehånde videnskabelige forsøg på at erkende kosmos, verden, hjernen og kroppen uden at medreflektere *Mind* som et uombaggæligt a priori altid vil komme til kort (eller på *Denglish: always come short*).

Steen Nepper Larsen

NOTER

- 1 Rune Lykkebergs anmeldelse af Nagel betitledes: ”Hovedet er en kropsdel på toppen af kroppen”, *Information*, 2.2.2013 og Thomas Assheuers: ”Die neue Orthodoxie”, *Die Zeit*, 17.10.2013.
- 2 Se fx Terrence Deacon: *Incomplete Nature. How Mind emerged from Matter* (New York/London 2013) og Steen Nepper Larsen: ”Den ufuldendte natur – tanker om foranderlighed, ikke-reduktionisme og begrænsning, inspireret af Terrence Deacons værk *Incomplete Nature* (2012)” i Theresa Schilhab (red.): ”Pædagogisk Neurovidenskab”, *Cursiv* nr.11, Institut for Uddannelse og Pædagogik, DPU, Aarhus Universitet 2013. Deacon er professor i biologisk antropologi og neurovidenskab på University of California, Berkeley og har tidligere skrevet *The Symbolic Species. The Co-Evolution of Language and The Human Brain* (1997). Se evt. Kap.4 i Steen Nepper Larsen: *Neurovidenskab, En udfordring for filosofisk tænkning*, Gnosis Vedhæftninger nr.2, DPU, Kbh. 2008. Nagel er professor i filosofi ved Department of Philosophy and the School of Law på New York University og mest kendt for værkerne *The View from Nowhere* (1986) og *What Does It All Mean? A Very Short Introduction to Philosophy* (1987). Sidstnævnte er oversat til dansk.
- 3 Se Steen Nepper Larsen: ”Questions” i Donald Favareau, Paul Copley, Kalevi Kull (eds.): *A More Developed Sign. Interpreting the Work of Jesper Hoffmeyer*, Tartu Semiotics Library 10, Tartu University Press, 2012, s.220.
- 4 Jf. Immanuel Kant: *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* (1798) og Steen Nepper Larsen: ”Hjernen i Immanuel Kants senværk og Catharine Malabous samtidskritik”, i *Slagmark* nr.66, Aarhus 2013.
- 5 Jeg har skrevet to anmeldelser af Briers værk i hhv. *Kritik* nr.192, 2009 og *Cybernetics and Human Knowing* 16 (1-2), 2009.